

Wiesław Boryś*

Instytut Sławistyki PAN

Warszawa

Uniwersytet Jagielloński

Kraków

Regionalny język kaszubski – leksyka dialektalna i kształtujący się język literacki

Rec.: Hanna Popowska-Taborska, **Współczesny kaszubski język literacki z dziedzictwem leksykalnym w tle.** – Warszawa: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, 2019. – 203 s.

19 marca 2020 roku miał się odbyć w Warszawie jubileusz 90-lecia urodzin Profesor Hanny Popowskiej-Taborskiej, znakomitej językowniczki, wybitnej polonistki i sławistki, a przede wszystkim wielkiej znawczyni, mającej ogromne osiągnięcia badaczki języka kaszubskiego, jego dialektów, w szczególności jego leksyki. Niestety pandemia spowodowała, że ta uroczystość nie doszła do skutku. W roku poprzedzającym niedoszły jubileusz wydana została kolejna książka Pani Profesor, jedna z kilkudziesięciu jej dzieł książkowych, zatytułowana *Współczesny kaszubski język literacki z dziedzictwem leksykalnym w tle*. Zawiera ona przedmowę autorki oraz przedruk 12 artykułów opublikowanych w latach 2010–

* Wiesław Boryś, Professor Emeritus, The Institute of Slavic Studies of the Polish Academy of Sciences, Warszawa & Jagiellonian University, Kraków, Poland.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2611-0190>.

e-mail: wieslaw.borys@wp.pl.

2016, zamieszczonych w różnych wydawnictwach naukowych, w tym również w „Roczniku Sławistycznym”.

Pierwsze artykuły należą do tytułowego tła, poświęcone są bowiem zagadnieniom dziedzictwa leksykalnego ludowej kaszubszczyzny, nawiązują do licznych prac autorki z zakresu leksykologii, historii słownictwa i etymologii kaszubskiej. W artykule *Kaszubskie dziedzictwo leksykalne* omówiono zagadnienie związków leksyki kaszubskiej ze słownictwem polskim, słowiańskim północnym, zachodnim i południowym, łużyckim oraz bałtyckim. Artykuł *Ślady niektórych wierzeń dawnych Pomorzan odczytywane na podstawie etymologii wybranych wyrazów kaszubskich* poświęcony jest poszukiwaniu językowych śladów pogańskich wierzeń takich *bušk* ‘zły duch, diabeł’, *žăd* ‘zły duch’, *Parón* ‘ts.’, *porněk*, *parón*, *tarón* ‘zły duch, diabeł’, wymieniono jeszcze kilka innych wyrazów, raczej mniej prawdopodobnych.

Szczególnie interesujący dla badaczy etymologii leksyki ludowej jest artykuł *O transformacji semantycznej uzależnionej od czynników pozajęzykowych (na przykładzie leksyki z Półwyspu Helskiego)*, w którym przedstawiono niezwykle zmiany znaczeniowe kilku wyrazów, które zaszyły w odizolowanych od reszty obszaru kaszubskiego wsiach na Helu i ich przyczyny: kasz. *břăd* ‘owoc (świeży lub suszony)’, na Helu ‘drobne rybki’, kasz. *zeikc* ‘rodzaj smoły, dziegieć’, na Helu ‘pokarm przeżuty przez krowę’, kasz. *pastev* ‘pasza; pastwisko’, na Helu ‘kasztan (*Castanea sativa*)’. Przykłady te wskazują, jak pomocne w badaniach etymologicznych mogą być także porządne informacje etnologiczne.

Dalsze artykuły przedrukowane w książce odnoszą się głównie do współczesnego literackiego języka kaszubskiego. Wcześniej autorka badała między innymi język dawnych dzieł piśmiennictwa kaszubskiego, np. H. Derdowskiego *O panu Czorlinścim co do Pucka po sece jachoł*. Obecnie, po uzyskaniu w roku 2005 przez kaszubszczyznę oficjalnego statusu samodzielnego regionalnego języka, ważnym aktualnym problemem jest właściwe ukształtowanie języka literackiego (o którym autorka pisze, że jest *in statu nascendi*). Ten nowy język literacki w pewnym stopniu już funkcjonuje. Powstają w nim utwory literackie, prozaiczne i poetyckie, podręczniki, prace naukowe (np. językoznawcze, historyczne), przekłady dzieł literackich i tekstów religijnych. Pojawił się normatywny słownik kaszubski Eugeniusza Gołąbka (2005) oraz słowniki polsko-kaszubskie: jednotomowy A. Labudy (1981), dwutomowy J. Trepczyka (1994) i pięciotomowy (wg planu, chyba jeszcze w całości nieopublikowany) E. Gołąbka (2012–2013). Zasoób leksykalny słowników i tekstów opiera się na słownictwie najbardziej archaicznych i najdalej od polskiego terenu językowego położonych kaszubskich gwarach północnych i północno-zachodnich (przejmowane są również zapożyczenia, głównie niemieckie i dolnoniemieckie), starannie unika się wyrazów identycznych z odpowiednimi wyrazami literackiej polszczyzny. Współczesny język literacki musi zawierać wyrazy oznaczające wiele różnorodnych pojęć i desygnatów, których nie znają gwary ludowe, stąd w słownikach kaszubskich (a z nich

w tekstach) wielka ilość neologizmów. Te zagadnienia są wnikliwie omawiane w dalszych artykułach książki.

Autorka sporo uwagi poświęciła analizie i ocenie literackiego słownictwa kaszubskiego na przykładzie tłumaczenia *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza sporządzonego przez Stanisława Jankego (Mickiewicz 2010). Czyni to w kilku artykułach: *Z rozważań nad formującym się słownictwem kaszubskiego języka literackiego*; *Staropolskie urzędy, tytuły i formy grzecznościowe w kaszubskim i dolnośląskim przekładzie Pana Tadeusza*; *Nad kaszubską wersją Pana Tadeusza. Rozważań o neologizmach w kaszubskim języku literackim ciąg dalszy*; *Kaszubski Pan Tadeusz. Nielatwa sztuka tłumaczenia z pomocą słowników*. Pokazano w nich wszelkie niedostatki przekładów z pomocą słowników polsko-kaszubskich, nieprawidłowość formalną, etymologiczną bądź semantyczną wielu neologizmów użytych w tłumaczeniu, błędny dobór kaszubskich wyrazów, niedoskonałość obecnego stanu literackiego języka kaszubskiego.

Inna, bardzo pozytywna jest ocena pierwszych książek kaszubologicznych napisanych po kaszubsku w artykule *Nowa zmiana jakościowa w funkcjonowaniu literackiego języka kaszubskiego. Pisane po kaszubsku naukowe książki o kaszubszczyźnie*. Autorka omawia dwie takie książki: Jerzego Tredera *Spòdlłowò wiedza ò kaszëbiznie* (2014) oraz opublikowaną rozprawę doktorską Hanny Makurat *Interferencjowé przejinaczi w gòdce bilingwalny spòlëzny Kaszub* (2014). Pierwsza książka to świetny zbiór wszelkich ważnych wiadomości o języku kaszubskim, jego zabytkach, badaniach i opracowaniach, stosunku do polszczyzny, o języku literackim. Książka druga przedstawia wyniki badań terenowych autorki. Autorka wykazała między innymi niepokojący fakt coraz słabszej znajomości lokalnych gwar kaszubskich i jeszcze słabszą znajomość uczonego w szkole literackiego języka kaszubskiego przez młode pokolenie Kaszubów.

Autorkę zainteresowała także budowa słowotwórcza kaszubskich neologizmów. Zbadała pod tym względem zarówno wspomniane wcześniej słowniki i wybrane teksty. Wyniki przedstawiła w artykule *Sufiksy -izna i -ota jako znamiona odrębności językowej w formowanym wspólnie kaszubskim języku literackim*. Okazało się, że neologizmy rzeczownikowe często są tworzone za pomocą sufiksu *-izna* lub jego wariantu *-ëzna* (np. *archajizna* ‘archaiczność’, *budowizna* ‘budownictwo’, *jastrzëbizna* ‘zaborczość’, *lesëzna* ‘leśnictwo’, *nalecëzna* ‘naleciałość’) lub sufiksu *-ota* (np. *całota* / *całownota* ‘ogół’, *mòżnota* ‘możliwość’, *solidarnota* ‘solidarność’, rzadsze są sufiksy *-ina*, *-ëna* (np. *rzezbina* ‘rzeźbiarstwo’, *vnożëna* ‘osadnictwo’ i *-osc* (np. *lasowatosc* ‘lesistość’, *zamkłosc* ‘treść’). Widzimy więc, że również słowotwórstwo jest używane do tworzenia neologizmów różniących się od polskich odpowiedników semantycznych. Szkoda, że dotychczas nie starano się zbadać także innych części mowy pod tym względem.

Pomysłodawczyni i współautorka *Słownika etymologicznego kaszubszczyzny*, w którym opracowano tylko ludową leksykę kaszubską, musiała pomyśleć o napisaniu artykułu *Gdyby kiedykolwiek w przyszłości powstał Słownik ety-*

mologiczny kaszubskiego języka literackiego. Ma rację pisząc, że musiałby to być całkiem inny słownik, bo byłoby w nim analizowane całkiem inne słownictwo, przede wszystkim neologizmy, których autorstwo nieraz udaloby się zapewne ustalić. Autorka zdaje sobie sprawę z trudności na jakie napotykaliby przyszli etymologowie (jeśli tacy będą jeszcze istnieć w niedającej się przewidzieć przyszłości) i ilustruje to kilkoma przykładami: czasownikiem *naparłęczyć się*, dawnymi dualnymi formami zaimkowymi *naju*, *naji*, *naj*, rzeczownikiem *świąda* i neologizmami *spòdlé*, *spòdlowy*.

Dwa ostatnie artykuły należą do badań etnolingwistycznych. Są to artykuły *Językowy obraz Kaszub dawniej i dziś* i *W poszukiwaniu językowego obrazu świata. DOM, PRACA, WOLNOŚĆ a także HONOR i EUROPA w kaszubskich dialektach i w powstającym kaszubskim języku literackim*. Interesujący jest zwłaszcza artykuł drugi przedstawiający różnice w językowym obrazie świata między ludową kaszubszczyzną a kaszubskim językiem literackim na wybranych przykładach rodzimych i zapożyczonych.

Książka jest doskonale przygotowana pod redakcją naukową Doroty K. Rembiszewskiej i starannie wydana. Zawiera naturalnie spis przywoływanej przez autorkę literatury oraz indeks wymienionych w książce wyrazów kaszubskich, polskich i innojęzycznych. Bardzo cennym dopełnieniem książki jest *Bibliografia kaszubska Hanny Popowskiej-Taborskiej* zawierająca spis 320 kaszubologicznych prac naukowych (plus jeszcze jedna praca w druku), których autorką lub współautorką jest uczona oraz jej prace redakcyjne.

Nowa książka prof. Hanny Popowskiej-Taborskiej zawiera wiele nowym wiadomości o kaszubszczyźnie. Na uwagę zasługują szczególnie informacje o kształtowaniu nowego literackiego języka kaszubskiego. Tak się złożyło, że w świecie słowiańskim w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat doszło do formowania kilku nowych języków literackich, pierwszy był to język macedoński, potem inne takie języki: rusiński w Wojwodinie, burgenlandzki (gradišćanskohrvatski) w Austrii, po rozpadzie języka serbskochorwackiego usamodzielnili się języki bośniacki i czarnogórski. Język kaszubski ostatnio dołączył do tego grona. Byłoby interesujące, gdyby kiedyś doszło do porównawczego opisu przebiegu formowania tych języków, co musiałoby nawiązywać do opracowania słowiańskich mikrojęzyków Aleksandra D. Duličenki.

Literatura [References]

- Gòłąbk E., 2005, *Kaszebsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk: Oficyna Czac.
Labuda A., 1960, *Słowniczek kaszubski*, Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.

- Makurat H., 2014, *Interferencjowé przejinaczi w gódce bilingwalny społężny Kaszub*, Gdańsk: Oficyna Czac.
- Mickiewicz A., 2010, *Pón Tadeusz: to je òstatny najachùnk na Lětwie: szlacheckò historiò z rokù 1811 i 1812 w dwanòsce knégach wièrszã*, skaszëbił S. Janke, Wejrowò ; Gduńsk: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej : Wydawnictwo Maszoperia Literacka.
- Popowska-Taborska H., 2019, *Współczesny kaszubski język literacki z dziedzictwem leksykalnym w tle*, Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk.
- Treder J., 2014, *Spòdlowò wiedza ò kaszëbizné*, wyd. 2., Gdańsk: Oficyna Czac.
- Trepczyk J., 1994, *Słownik polsko-kaszubski*, t. 1: A-Ó; t. 2: P-Ż, nauk. oprac. i aneksem opatrzył J. Treder, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.

Summary

Regional Kashubian language – the dialectal lexis and the development of the literary language

The publication contains reprints of articles written by Prof. Hanna Popowska-Taborska in 2010–2018. Part of the book presents the results of her research on the folk Kashubian lexis, its relation to the vocabulary of other Slavic languages, and new etymological contributions. An important part of the publication is a discussion of the formation of the contemporary Kashubian literary language, with a focus on a critical analysis of its lexis, including numerous neologisms, which was mainly carried out on the basis of a translation Adam Mickiewicz's poem "Pan Tadeusz". The analysis also presents the author's observations about the morphological structure of these neologisms. Furthermore, the publication provides detailed information about the first extensive books on linguistics written in Kashubian, as well as the author's ideas about the future etymological dictionary of the Kashubian language. There are also reflections on the linguistic image of the world that can be observed both in folk Kashubian and the Kashubian literary language. The book is supplemented by a bibliography of the author's work on Kashubian.

Keywords: Kashubian folk language, Kashubian literary language, Kashubian lexis, etymology.